

Ο ρόλος των εκπαιδευτικών και του σχολείου στην πρόληψη και αντιμετώπιση της κακοποίησης – παραμέλησης παιδιών/εφήβων¹

Το σχολείο, ως φορέας προστασίας των δικαιωμάτων των παιδιών, μπορεί να συντελέσει στη διάγνωση, αλλά κυρίως στην πρόληψη του προβλήματος της κακοποίησης – παραμέλησης των παιδιών/εφήβων μέσα ή και έξω από την οικογένεια. Το σχολείο, παράλληλα με τη μετάδοση γνώσεων και παιδείας σε όλα τα παιδιά, πρέπει να συμβάλει ουσιαστικά και στην ολόπλευρη ανάπτυξη και καλλιέργειά τους, σωματική, πνευματική, αισθητική, κοινωνική και ηθική.

Οι εκπαιδευτικοί, ως επαγγελματίες που έχουν άμεση επαφή με το παιδί/έφηβο καθημερινά, έρχονται αντιμέτωποι με όλα τα κοινωνικά προβλήματα που αφορούν την παιδική/εφηβική ηλικία. Έτσι, τις περισσότερες φορές, μπορούν μέσα από την παρατήρηση του παιδιού ή και την επαφή με τους γονείς να γνωρίζουν την κατάσταση που βιώνει κάθε παιδί στην οικογένειά του.

Οι επιπτώσεις από την κακοποίηση - παραμέληση ενός παιδιού παρουσιάζονται σε όλα τα στάδια ανάπτυξής του. Εκτός από τα σημάδια σωματικής κακοποίησης που συνήθως είναι ορατά και όταν είναι επαναλαμβανόμενα μπορούν να υποψιάσουν τον εκπαιδευτικό, υπάρχουν επιπτώσεις και στην διανοητική ανάπτυξη και εκπαίδευση που μπορεί ο εκπαιδευτικός να διαγνώσει. Ο εμπειρίες, τα βιώματα και οι ψυχολογικές δυσκολίες που φέρει το κακοποιημένο - παραμελημένο παιδί διαμορφώνουν την πορεία της σχολικής του ζωής και εκδηλώνονται από την αρχή ή κατά τη διάρκεια της φοίτησης.

Σχολική φοβία, χαμηλή επίδοση, ελλιπής συγκέντρωση και ελλειμματική προσοχή, απομόνωση και απόσυρση από τις δραστηριότητες του σχολείου, υπερβολικός φόβος για τιμωρία. Πολλές απουσίες, άσκοπη υπερκινητικότητα, μαθησιακές δυσκολίες, επιθετική και προκλητική συμπεριφορά, φτωχή εκφραστική ικανότητα.

Η σταθερότητα του σχολικού πλαισίου και το κλίμα σχέσεων που καλλιεργείται ανάμεσα στους μαθητές/τριες και στον εκπαιδευτικό, δίνουν τη δυνατότητα σε παιδιά, που τα δικαιώματά τους παραβιάζονται μέσα στην οικογένεια ή κι έξω απ' αυτή, να του εμπιστευθούν το πρόβλημά τους. Η αποκάλυψη αυτή συνήθως δημιουργεί στον εκπαιδευτικό πλήθος αντικρουόμενων συναισθημάτων, τα οποία συνδέονται με τα στερεότυπα που επικρατούν για το «άβατο» της οικογένειας, αλλά και με την ευθύνη που αναλαμβάνει σχετικά με το πώς θα βοηθήσει.

Η προσέγγιση του θέματος δεν είναι εύκολη υπόθεση. Απαιτούνται προσεγμένοι και εξειδικευμένοι χειρισμοί. Η έλλειψη οδηγιών για την αντιμετώπιση του κακοποιημένου – παραμελημένου παιδιού και η περιορισμένη αναφορά σε τέτοιου είδους θέματα στα πλαίσια του προγράμματος σπουδών κατά τη διάρκεια των βασικών σπουδών, αλλά και κατά τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, αυξάνουν τα αντικρουόμενα αυτά συναισθήματα και την ανασφάλεια. Επιπρόσθετα, ο τρόπος λειτουργίας του σχολείου δεν προσφέρει πληροφορίες σχετικά με τις δομές και τις πηγές βοήθειας της κοινότητας, αλλά και εμπειρία γύρω από τη συνεργασία με φορείς και επαγγελματίες.

¹ Όπου παιδιά (παιδιά/έφηβοι ή μαθήτριες/μαθητές)

Τι μπορεί όμως να κάνει ο εκπαιδευτικός άμεσα αλλά και μακροπρόθεσμα σε περιπτώσεις διάγνωσης και εντοπισμού κακοποίησης – παραμέλησης:

Άμεσα μπορεί να ακούσει το παιδί σε ένα χώρο ήρεμο και οικείο γι' αυτό, να αναγνωρίσει την εμπιστοσύνη που του έδειξε και να το διαβεβαιώσει, ότι θα κάνει, ό,τι μπορεί σε συνεργασία μαζί του, ώστε να σταματήσει αυτό που του συμβαίνει. Μπορεί επίσης, να απενοχοποιήσει το παιδί, λέγοντάς του, ότι δεν φταίει για ό,τι έγινε, να δείξει ενδιαφέρον, όχι μόνο προς το ίδιο το παιδί αλλά και προς την οικογένειά του. Πρέπει, ακόμη, να εξηγήσει τόσο στο παιδί όσο και στους γονείς του τους τρόπους και το περιεχόμενο των ενεργειών που πρέπει να ακολουθηθούν, δηλαδή, ότι η παραπομπή σε αρμόδιο φορέα εκφράζει το ενδιαφέρον για το καλό όλων των μελών της οικογένειας.

Πρόθεση του εκπαιδευτικού πρέπει να είναι να στηρίξει την οικογένεια και όχι να την πληγώσει, γι' αυτό και θα πρέπει να ελέγξει το θυμό που φυσιολογικό είναι να αισθάνεται για τους γονείς, αποφεύγοντας να μιλάει στο παιδί αρνητικά γι' αυτούς. Επίσης υποχρέωση του εκπαιδευτικού (σύμφωνα και με το άρθρο 23 του Ν. 3500/06) είναι να αναφέρει το συμβάν στο Δ/ντή της σχολικής μονάδας και εκείνος με τη σειρά του στον αρμόδιο εισαγγελέα ή στην πλησιέστερη αστυνομική αρχή.

Επειδή το κακοποιημένο - παραμελημένο παιδί αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση μαθητή, ο εκπαιδευτικός οφείλει να λάβει μέριμνα για τις ξεχωριστές ανάγκες αυτού του μαθητή, να το αποδεχθεί και να το αντιμετωπίζει όπως όλους τους υπόλοιπους μαθητές της τάξης.

Η ένταξη του κακοποιημένου - παραμελημένου παιδιού στη σχολική τάξη, θα πρέπει να καταστεί το πρώτιστο μέλημα, κάτι που θα του επιτρέψει την επικοινωνία και αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές του, με στόχο την επίτευξη μάθησης και κοινωνικοποίησης. Πολλές φορές, οι ανάγκες του κακοποιημένου - παραμελημένου παιδιού δεν λαμβάνονται υπόψη και αυτό έχει ως συνέπεια η παρουσία του παιδιού να αγνοείται τόσο από τον εκπαιδευτικό, όσο και από τους συμμαθητές του. Όταν όμως τίθεται στο περιθώριο, ως μηχανισμό άμυνας αναπτύσσει επιθετικότητα ή γίνεται παθητικό και κλείνεται στον εαυτό του, με αποτέλεσμα να έχει μειωμένη σχολική επίδοση, να χαρακτηρίζεται ως κακός μαθητής, απροσάρμοστος, επιθετικός, αδιάφορος ή τεμπέλης.

Ο εκπαιδευτικός πρέπει να το βοηθήσει με τη δεκτικότητά του και τη φιλική του συμπεριφορά και να προβεί στην εφαρμογή συγκεκριμένων τακτικών στην εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και σε προσωπικό επίπεδο. Να του δίνει ευκαιρίες για συμμετοχή και ανάληψη καθηκόντων και υποχρεώσεων. Να βάζει όρια, η όλη στάση και συμπεριφορά του να χαρακτηρίζονται από σταθερότητα.

Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να επιλύσουν επίσης το πρόβλημα προσαρμογής και τις μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς που μπορεί να εμφανίζει το κακοποιημένο - παραμελημένο παιδί. Λέγοντας αποκλίνουσα συμπεριφορά αναφερόμαστε σε μορφές συμπεριφοράς, όπως η ανυπακοή, η εριστικότητα και η επιθετικότητα, που καταδεικνύουν την αντίθεση του παιδιού προς κάθε μορφή εξουσίας. Αυτές οι μορφές συμπεριφοράς στην πλειονότητά τους εμπεριέχουν το στοιχείο του μειωμένου αυτοελέγχου. Ο αυτοέλεγχος είναι σημαντική προϋπόθεση για την κοινωνική συνύπαρξη. Έτσι και το παιδί στα πλαίσια του σχολείου οφείλει να επιτύχει ένα βαθμό αυτοπειθάρχησης προκειμένου να αναπτύξει ικανοποιητικές διαπροσωπικές σχέσεις, να ενταχθεί δημιουργικά στο περιβάλλον του και να ελέγχει τη συμπεριφορά του.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να σταθώ κα σε ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα που αφορά το ρόλο του σχολείου και το οποίο πολλές φορές αγνοείται ή αποσιωπάται.

Το σχολείο ως σύστημα έχει τις προϋποθέσεις να παράγει βία ή ακόμα και να τη συντηρεί.

Για πολλά παιδιά το σχολικό περιβάλλον λειτουργεί αφιλόξενα και υποτιμητικά, δηλαδή σαν αδιάφορος και κακός γονέας. Τα παιδιά συχνά αντιδρούν με καταστροφή του χώρου. Αυτό συμβαίνει, γιατί οι κτιριακές και ευρύτερες περιβαλλοντικές συνθήκες πολλών σχολείων δεν προωθούν την αξιοπρέπεια και την αυτοεκτίμηση ούτε των παιδιών, ούτε των εκπαιδευτικών.

Το κλίμα σχέσεων που αναπτύσσεται στην τάξη και γενικότερα του σχολείου συχνά οδηγεί στην ανάπτυξη βίαιης συμπεριφοράς. Η επιθετικότητα ανάμεσα σε συνομηλίκους εκφράζεται μέσα από «παιχνίδια εξουσίας». Αναπαράγεται έτσι ένα κλίμα αυταρχισμού και αδιαφορίας, όπως ακριβώς και στο οικογενειακό περιβάλλον, όπου οι γονείς κακομεταχειρίζονται και παραμελούν τα παιδιά τους.

Η χρήση σωματικής τιμωρίας ή άλλων μεθόδων ελέγχου της συμπεριφοράς, όπως η ειρωνεία, η υποτίμηση, η απομόνωση, ο εξευτελισμός, αποτελούν γενεσιουργά στοιχεία παραγωγής επιθετικότητας και βίας.

Στο παρελθόν, το σχολείο χρησιμοποιούσε έντονες μορφές σωματικής βίας (όπως τη βέργα, τη σφαλιάρα, το κούρεμα, κ.λπ.), που σήμερα είναι σπάνιες. Η σχολική εξουσία σήμερα δεν θεμελιώνεται πλέον πάνω στην άσκηση φυσικής βίας, όσο στη χειραγώγηση, τη συναίνεση, τον προσεταιρισμό, την εσωτερίκευση της καταστολής και την ενστάλαξη. Επιπλέον έχοντας χάσει τον παιδαγωγικό και τον ουσιαστικό εκπαιδευτικό του χαρακτήρα, καλλιεργώντας τη βαθμοθηρία, τον ανταγωνισμό, τη στείρα απομνημόνευση και την έτοιμη γνώση, την κατηγοριοποίηση μαθητριών και μαθητών μέσω της εξεταστικής διαδικασίας, πολλές φορές οδηγεί παιδιά με χαμηλές σχολικές επιδόσεις (και που προέρχονται κυρίως από ευάλωτα κοινωνικοοικονομικά στρώματα) στη χαμηλή αυτοεκτίμηση, στην αίσθηση ότι δεν είναι αποδεκτά στο χώρο του σχολείου, τη σχολική αποτυχία και τη διαρροή, που μπορεί να είναι τόσο αποτελέσματα όσο και πρώτη ύλη για την επιθετικότητα και τη βία.

Τι μπορεί να κάνει το σχολείο για την πρόληψη της κακοποίησης – παραμέλησης και γενικότερα την αντιμετώπιση της επιθετικής συμπεριφοράς και της βίας:

⇒ Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η αλλαγή της θεώρησης των παιδιών, από αντικείμενα προστασίας σε υποκείμενα δικαιωμάτων.

⇒ Η ένταξη των Δικαιωμάτων των Παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία θα συμβάλει στην ενημέρωση και στη γνώση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των νέων ανθρώπων απέναντι στην κοινωνία αλλά και στην πραγμάτωση της προσωπικότητάς τους.

⇒ Η θεωρητική και πρακτική παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών σε όλα τα στάδια εκπαίδευσής τους, ώστε να είναι κατάλληλα προετοιμασμένοι να αντιμετωπίζουν τις ψυχολογικές και ψυχοκοινωνικές διαστάσεις του εκπαιδευτικού έργου τους, να μπορούν εκτός από επιμορφωτές να λειτουργούν και ως παιδαγωγοί, μπορεί να τους μεταδώσει την εμπιστοσύνη στην ικανότητά τους να χειρίζονται την ανομοιομορφία των συμπεριφορών και των διαφόρων προβληματικών καταστάσεων που προκύπτουν στην τάξη.

⇒ Η στήριξη του εκπαιδευτικού και όλης της σχολικής κοινότητας με επιστημονικό και βοηθητικό προσωπικό, η παροχή ιδιαίτερης συμβουλευτικής και ψυχολογικής στήριξης σε παιδιά που αντιμετωπίζουν προβλήματα, η ανάπτυξη συνεργασιών του σχολείου με ανάλογες δομές της κοινότητας, δημιουργούν αίσθημα ασφάλειας στον εκπαιδευτικό και τον κινητοποιούν υπέρ του παιδιού προασπίζοντας τα δικαιώματά του.

⇒ Επίσης σημαντικό είναι η βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος του σχολείου, η ανάπτυξη σχέσεων που να προάγουν την αμοιβαία εμπιστοσύνη, τον αλληλοσεβασμό, την αποδοχή και τη συνεργασία μεταξύ όλων των εμπλεκομένων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

⇒ Η δημιουργία ζωνών εκπαιδευτικής προτεραιότητας για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες στις υποβαθμισμένες και ακριτικές περιοχές, η αντισταθμιστική αγωγή και εκπαίδευση που μειώνει τις εκπαιδευτικές ανισότητες, η ανάπτυξη της διαπολιτισμικής και αντιρατσιστικής εκπαίδευσης, η στήριξη των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή αναπηρία, είναι μέτρα, που αν ενταχθούν στην εκπαιδευτική διαδικασία, βοηθούν στη μείωση της ενδοσχολικής βίας και των φαινομένων παραβατικότητας.

Το σχολείο θα πρέπει να διαπαιδαγωγεί στις αξίες της συλλογικότητας, της αλληλεγγύης, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, του σεβασμού κάθε μορφής ετερότητας, στις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, της δικαιοσύνης και να παρέχει πολύπλευρη και ουσιαστική μόρφωση σε όλα τα παιδιά χωρίς φραγμούς και διακρίσεις.

*Ελένη Γλαρέντζου
Εκπαιδευτικός Β/μιας Εκ/σης
Μέλος του Δ.Σ. του Κ.Ε.ΜΕ.ΤΕ.
της ΟΛΜΕ*